

A magyar felsőoktatás jelenlegi helyzetének elemzése néhány mutatószám alapján

Varga Balázs – Vincze Szilvia

Debreceni Egyetem Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma,
Agrárgazdasági Programigazgatóság
varga.balazs@fin.unideb.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A felsőoktatás történetében az ezredforduló tájékán szemtanúi lehetünk a társadalmi-gazdasági fejlődésben betöltött világméretű fejlődésének és megnövekedett szerepének. Pár év elteltével azonban a felsőoktatás krízishelyzetével találtuk szemben magunkat (Kadocsa, 2002).

„A magyar felsőoktatás – ha az eddig napvilágot látott felsőoktatási törvénytervezeteknek csak néhány eleme is megvalósul – olyan jelentős átalakulás előtt áll, amely alapjaiban változtatja meg az egyetemeket, főiskolák működését. Működésüket az alaptevékenységükben és az alaptevékenység megvalósításának feltételeit biztosító gazdálkodásukban. Az alaptevékenységek tekintetében az új kihívások nemcsak felvetik, de szükségszerűvé is teszik, hogy át- és újragondoljuk a felsőoktatás szerepét, küldetését, meghatározzuk az oktatással, a kutatással, és az egyéb szolgáltatásokkal kapcsolatos új feladatokat. A felsőoktatás megújulásához és fejlődéséhez, amely a végleges leszakadás elkerüléséhez elengedhetetlen, ki kell jelölni a jövőre vonatkozó fejlesztési prioritásokat és az azok megvalósulását segítő legfontosabb teendőket” (Vincze és Harsányi, 2011).

Az elmúlt időszakban a felsőoktatással kapcsolatos költségvetési megszorítások egyértelműen bizonyították az új koncepció lényegét, hogy kevesebb forrásból egy szűkebb rétegek számára elérhető oktatási struktúra kialakítása zajlik. Pénz, paripa, fegyver nélkül azonban nemhogy háborút, de csatát sem lehet nyerni. Az elmúlt időszak felsőoktatást is érintő költségvetési megszorításai, a Széll Kálmán tervnek az ágazatra vonatkozó kitételei azonban nem hagynak kétséget: a felsőoktatásból jelentős állami támogatás kivonás történik. Lényegében ennek minden pontja ellentétes a felsőoktatás nemzetközi fejlődési tendenciáival.

Ezek alapján hiába szeretnénk a megújulást, a változást, érdemi elmozdulás megfelelő források nélkül nem lehetséges.

Kulcsszavak: felsőoktatás, költségvetés, fejlődés

SUMMARY

Around the Millennium we experienced the worldwide development and the growing importance of the role of higher education played in the social and economic development. A few years later, however, a crisis appeared in the situation of higher education (Kadocsa, 2002).

The Hungarian higher education system faces the perspective of serious changes in its fundamental principals – such as its main activities and the economical ways which are used to finance these activities – even if only parts of the new educational scheme come into effect. Considering this fundamental activity aspect of the issue, there are new challenges which make necessary to rethink the role and aim of higher education and to define the new tasks needed in connection with education, research and other services. Hungarian Education needs to be renewed and improved to avoid a complete break away; therefore, future priorities and tasks in order to fulfill these priorities need to be defined (Vincze and Harsányi, 2011).

The new conception seems to be based on restrictions of the budget as it is experienced recently: a new structure available for a

smaller part of society with a restricted budget has been under development. However, not even a battle, let alone a war can be won without money, horses and arms. The recent financial restrictions as well as the parts of the Széll Kálmán plan concerning education prove that serious amounts of governmental funds is taken away from education. The international improvement tendencies contradict to basically all of these Hungarian priorities.

All in all, no reform or change – no matter how much wanted – can be achieved without appropriate funds.

Keywords: higher education, budget, development

BEVEZETÉS

Napjainkban aktuális kérdés a magyar felsőoktatás jelene és jövője, számtalan kérdés vár megválaszolásra a lehetséges intézményi rendszer kidolgozásával kapcsolatban. A magyar felsőoktatás olyan komoly átalakulás előtt áll, amely alapjaiban változtatja meg az egyetemek, főiskolák működését. Az intézményi rendszer átalakításán túl, alapvető változások várhatóak a finanszírozásában is, ami a hatékony működés elengedhetetlen feltétele.

A Széll Kálmán terv alapján a kormány három év alatt 88 milliárd forintot von ki a felsőoktatásból. Régiós összehasonlításban nem állunk rosszul a felsőoktatásra költött állami pénzeket összehasonlítva (OECD, 2011), ráadásul kiemelkedő a diplomások bértöbblete, ezért akár indokolt is lehetne a költségtérítés mellett érvelni. Az utóbbi években megkezdődött a felsőoktatási intézmények hallgatói létszámának csökkenése, a tervezett intézkedések pedig az egyetemisták számának további, drasztikus csökkenésével járhatnak. Így kérdés, hogyan teljesítjük azt a vállalat, miszerint 2020-ra 30% fölé emeljük a diplomások arányát (EU vonal, 2011).

Fontos tisztában lenni a jelenlegi finanszírozási struktúrát meghatározó hazai helyzettel, helyzetünkkel nemzetközi összehasonlításban, illetve azzal, hogy a változtatásoknak milyen lehetséges következményei lehetnek. A dolgozatom célja néhány mutatót megvizsgálva a felsőoktatás jelenlegi helyzetének ismeretében a jövőre vonatkozó kilátások elemzése.

HALLGATÓI LÉTSZÁMADATOK ALAKULÁSA – TÚL SOKAN VANNAK?

A felsőoktatási intézmények történelme során a hallgatói létszámadatok folyamatos növekedést mutatnak, még ha bizonyos tényezők hatására időszakos megtorpanás tapasztalható. A XX. század elején Magyarországon a felsőoktatásban kb. 10.000 hallgató tanult, az I. világháború idején ez a szám 18 000-re növeke-

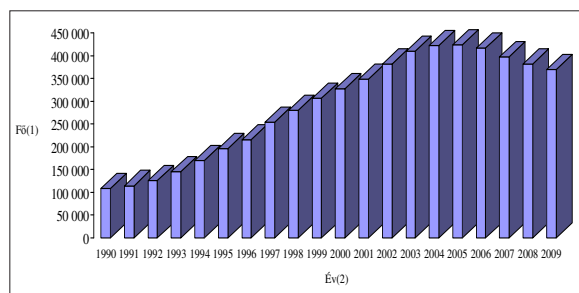
dett. Az 1920-as években azonban több mint 10%-kal visszaesett az egyetemi hallgatók száma, amely a II. világháború idejére tovább csökkent.

Az 1960–70-es években tapasztalható gazdasági fejlődés lehetővé tette, hogy egyre többen vegyenek részt a felsőoktatásban, a hetvenes évektől folyamatosan emelkedett a diplomások száma. A „tudásalapú társadalom” fogalma a fejlődő és a fejlett országok stratégiájának középpontjába került. A tudás, mint eszköz és cél az oktatás fejlesztésének az alapja. Minél nagyobb a tudás, annál nagyobb fejlődés érhető el (McMahon és Walter, 2002).

Arra lehetne példát említeni, hogy egy országban ez a növekedés egy időre megtorpant, de arra nem, hogy visszafordult volna.

A nyolcvanas évek közepén a hallgatói létszám-növekedés stagnálni kezdett, újabb radikális változás a rendszerváltást követően történt. A felsőoktatásban tanulók száma 1990-től 2005-ig közel négyszeresére emelkedett, ám a hallgatók száma az elmúlt években a 2005/2006-os tanév csúcsadatához képest már csökkenő tendenciát mutat (1. ábra).

1. ábra: A magyar felsőoktatási intézmények hallgatói létszámadatainak alakulása, 1990–2009

Forrás: Net1.

Figure 1: The Hungarian higher education institutions, student population trends in 1990–2009
Number of people(1), Year(2), Source: Net1.

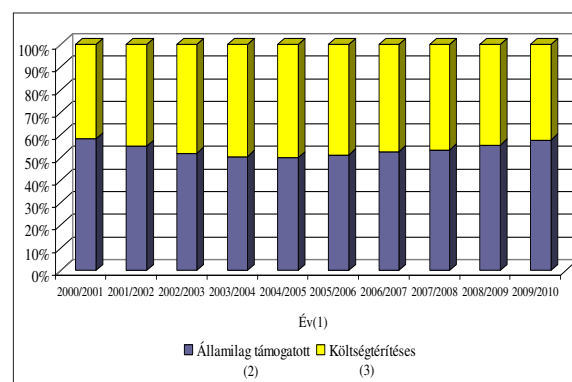
Számszerűsítve a 2005/2006-os tanévben összesen 424 161 hallgató tanult a magyar felsőoktatási intézményekben, akiknek 86,5%-a a 31 állami intézmény valamelyikében végezte tanulmányait. Ezzel szemben jelenleg összesen 370 331 hallgató tanul a felsőoktatásban, ebből 320 919 fő (ez a teljes hallgatói létszám 89,7%-a) a 29 állami fenntartású intézmény hallgatója.

Európában nem mi vagyunk az egyedüliek, akik a válság hatásait részben a felsőoktatási keret csökkentésével szeretnék orvosolni: számos országban csökkent a GDP-hez viszonyított ráfordítás, azonban abban egyedülállók a magyar intézkedések, hogy azok a hallgatók számának drasztikus csökkenését célozták meg. Ez pedig veszélyeztetheti az Európa Bizottság stratégiájában, az Európa 2020-ban elfogadott vállalásunkat, miszerint kilenc év múlva 30% felett lesz a felsőfokú végzettségűek aránya a 30–34 éves korosztály körében. Ez legalább 7 százalékpontos emelkedést jelentene a mostani helyzethez képest, hiszen jelenleg a 30–34 éves korosztály 23%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel (NEFMI, 2010a).

Érdekes képet kapunk a hallgatói létszámadatakról, ha megvizsgáljuk, hogy az államilag támogatott és költségtérítéssel rendelkező hallgatók aránya hogyan alakult az elmúlt évtizedben (2. ábra).

A 2000-es évek elején a támogatott és költségtérítéssel rendelkező hallgatók aránya közel 60–40% volt, azonban ez az arány fokozatosan tolongott el a költségtérítéssel rendelkező hallgatók felé. A 2005/2006-os tanévben – ebben az évben a legmagasabb a hallgatói létszám – már közel 50%-os volt a költségtérítéssel rendelkező hallgatók aránya.

2. ábra: Államilag támogatott, ill. költségtérítéssel rendelkező hallgatók aránya, 2000–2010

Forrás: Net1.

Figure 2: State-supported or fee-paying students share in 2000–2010

Year(1), State finances(2), Fee-paying(3), Source: Net1.

Napjainkban újra a 2000-es évek elején tapasztalható arányok a jellemzőek, azaz az elmúlt években elkezdett csökkenni a felsőoktatásban a költségtérítéssel rendelkező hallgatók száma, ráadásul a konvergencia-program szerint az államilag finanszírozott képzésre felvehetőek száma a 2011-es 53 450 főről 2014-re 30 000 körülire csökken. Mindez azt jelenti, hogy a következő években az egyetemi képzésben résztvevők száma jelentős mértékben csökkenni fog.

Jelenleg Magyarországon 213 984 államilag támogatott hallgató tanul, ez közel 58%-a az összes hallgatónak. A költségtérítéssel rendelkező hallgatók létszáma 156 347 a felsőoktatási intézményekben, ez az összes hallgató 42%-a. A 2005/2006-os tanév hallgatói csúcsadatához képest több mint 50 000 fővel csökkent a költségtérítéssel rendelkező hallgatók száma, ami 7%-os visszaesést jelent. A tendencia folyamatos csökkenést mutatott az elmúlt 5 évben és a költségtérítéssel kapcsolatban napvilágot látott elképzelések sem mutatnak biztató képet.

Ha az oktatás jelentőségét vizsgáljuk érdemes figyelembe venni Friedman megállapítását, miszerint „tetemes bizonyíték van arra, hogy az oktatásba fektetett tőke hozama sokkal magasabb, mint a fizikai tárgyakba fektetett tőkét”. A különbség arra mutat, hogy jelenleg nem fektetnek elegendő mennyiségű tőkét az emberekbe. „Az emberi tőkébe való befektetésnek ez a hiánya feltehetőleg a tőkepiac hiányosságát tükrözi” (Friedman, 1996).

A felsőoktatásban résztvevők arányának csökkentése olyan kulturális következményekkel járhat, melyeknek középtávon már gazdasági hatásai is vannak: a

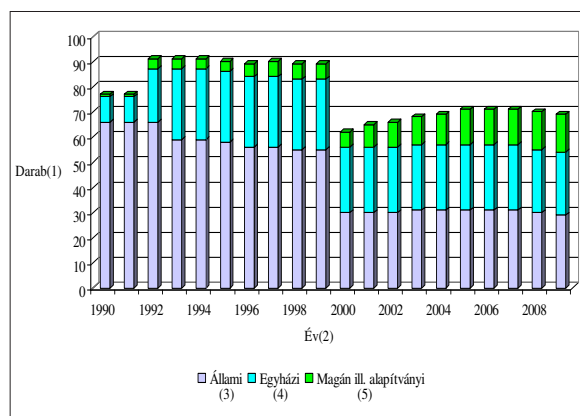
globális gazdaságban a munkaerőpiac egyre kiszámíthatatlanabb, a felsőoktatás pedig éppen az alkalmazkodásra, a folyamatos fejlődésre tanítja meg a hallgatókat. Emellett csökkenhet az igény bizonyos kulturális termékek és szolgáltatások fogyasztására is.

CSÖKKENŐ HALLGATÓI LÉTSZÁM – CSÖKKENŐ INTÉZMÉNYRENDSZERREL?

A hazai felsőoktatás intézményrendszerének egyik jelentős átalakítása 1993-ban történt az önálló felsőoktatási törvénynek köszönhetően, amely lehetővé tette az állami intézmények mellett a nem állami felsőoktatási intézmények létesítését és működésük állami elismerését. Ettől az időponttól kezdve az állami felsőoktatási intézmények száma csökkenő tendenciát mutat. Az egyházi fenntartásúaké már ebben az időszakban háromszorosára nőtt, míg a magán- és alapítványi intézmények száma napjainkban is emelkedik (Vincze és Harsányi, 2011).

2000-ben az állami felsőoktatási intézmények száma majdnem felére csökkent azon kormányzati intézkedések hatására, amelyek a felsőoktatási intézményrendszer átalakítását célozták meg. Az elsősorban költséghatékonyabb felsőoktatást célként kitűző szándék eredménye megkérdőjelezhető, hiszen csökkent a felsőoktatási intézmények száma, de intézményi bezárások nem történtek. Ma Magyarországon 69 felsőoktatási intézmény van, ebből 18 egyetem és 11 főiskola állami, a többi privát, alapítványi, illetve egyházi fenntartású intézmény (3. ábra).

3. ábra: Felsőoktatási intézmények számának alakulása, 1990–2010

Forrás: NEFMI, 2010b

Figure 3: Number of Institutions of Higher Education in 1990–2010
No.(1), Year(2), State(3), Church(4), Private or foundation(5), Source: NEFMI, 2010b

A jelenleg ismert intézkedések hatására igen kérdéses, hogy a jövőben szükség van-e az összes állami felsőoktatási intézményre a lecsökkentett hallgatói létszám mellett. Az új koncepció célja egy kevesebb forrásból működő – talán kisebb intézményrendszerrel – a mainál lényegesen szűkebb hallgatólétszámot befogadó, s azt a rövid távú munkaerő-piaci igények szerint

ti képzési struktúrában működő felsőoktatás. Lényegében ennek minden pontja ellentétes a felsőoktatás nemzetközi fejlődési tendenciáival, hiszen a felsőoktatás a fejlett világban egyre szélesebb rétegeket igyekszik bevonni, túllépve a szűk elitképzésen. A fejlett világban a képzési szerkezet sokkal inkább az egyének igényei és az állam hosszú távú stratégiai célkitűzései alapján formálódik és nem a munkaerő-piac rövid távú szükséglete szerint, és csak ezekkel együtt igaz az, hogy minden ország költségvetésként, takarékos felsőoktatásra törekszik.

A FELSŐOKTATÁS FINANSZÍROZÁSÁNAK HELYZETE – ELLENTMONDÁSOK A RENDSZERBEN

Az állam oktatási szerepvállalása elég általános a világ országaiban. Sőt ez a szerepvállalás nem csak állami finanszírozást jelent, hanem az országok igen nagy részében állami szolgáltatást is. Tehát az állam nem egyszerűen csak finanszírozza az oktatást végző szervezeteket, hanem azok nagy részét maga hozza létre (Polónyi, 2002).

A felsőoktatási intézményeknek a működésükhöz szükséges fedezetet a fenntartó által biztosított és az államháztartás alrendszereiből származó támogatás, átvett pénzeszköz és államháztartáson kívüli forrásból származó bevételeik biztosítják.

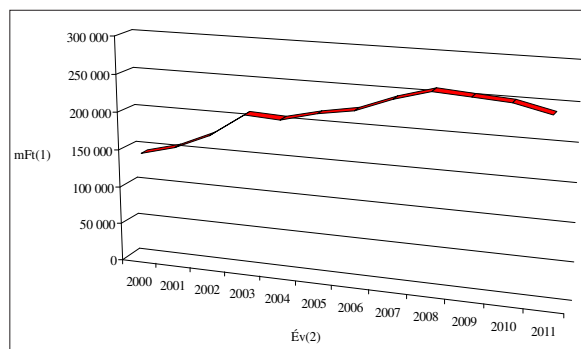
Magyarországon a felsőoktatási intézmények állami finanszírozására jellemző, hogy a költségvetési támogatásuk a normatív képzési, tudományos célú és fenntartói támogatással történik. A képzési támogatás a felsőoktatási intézményeknek a képzési területeihez tartozó államilag támogatott számított hallgatói létszáma és a képzési normatívák szorzatának összege. A képzési normatívák összegét kormányrendelet határozza meg. A működési támogatások normatív rendszerének második eleme a tudományos célú támogatás, amely a felsőoktatási intézményben folyó képzéssel összefüggő kutatás céljait szolgálja. A támogatás elosztása a felsőoktatási intézményekben a közalkalmazotti jogviszonyban oktatói és kutatói munkakörben foglalkoztatottak – ideértve az államilag támogatott doktorandusz hallgatókat is – létszámára tekintettel történik. A tudományos célú normatívák összegét szintén kormányrendelet szabályozza. A támogatási rendszer harmadik eleme a fenntartói támogatás, amely tulajdonképpen az állami felsőoktatási intézmények fenntartási költségeihez járul hozzá. A fenntartói támogatás elosztása szintén a közalkalmazotti jogviszonyban foglalkoztatottak létszáma és a hallgatói létszám alapján történik (2005. évi CXXXIX. törvény – a felsőoktatásról).

Jelenleg is tart a kormány felsőoktatási koncepciójának kidolgozása, amellyel kapcsolatban lehetett hallani támogatáscsökkentésről és egyéb szabályozó eszközökről. Ugyan döntés még nem született az ügyben, az irányt már lefektette a Széll Kálmán terv, ez alapján a racionalizálásokon keresztül a következő három évben 88 milliárd forintot vonna ki a szférából. Idén 189 milliárd forint támogatás jutott a költségvetésből a felsőoktatásra, amiből már az év elején zároltak 20 milliárdot. A támogatás összegében nincsenek benne a különböző tárcák által kezelt felsőoktatási támogatások

(katonai és rendvédelmi, egészségügyi és agrárintézmények), ezzel kiegészítve körülbelül 250 milliárd forintot költ a területre idén az állam a Nemzeti Erőforrás Minisztérium tájékoztatása alapján.

Az állami támogatások alakulását a 2000–2011-ig terjedő időszakban a 4. számú ábra szemlélteti. A felsőoktatás költségvetési támogatása évről-évre nőtt, 2008-ban volt a legmagasabb 256 390 millió Ft-tal. 2008-tól kezdődően csökkenő tendencia érvényesül, 2011-ben 238 750 millió Ft (a zárolásokkal együtt) a kiadási előirányzat, ami 20 milliárd Ft-tal marad el a 2008-as szinttől (4. ábra).

4. ábra: A magyar felsőoktatás költségvetési támogatásának alakulása, 2000–2011

Forrás: Saját szerkesztés a költségvetési törvények alapján

Figure 4: The hungarian higher education budget support for development in 2000–2011

Billion HUF(1), Year(2), Source: Own edition based on budgetary laws

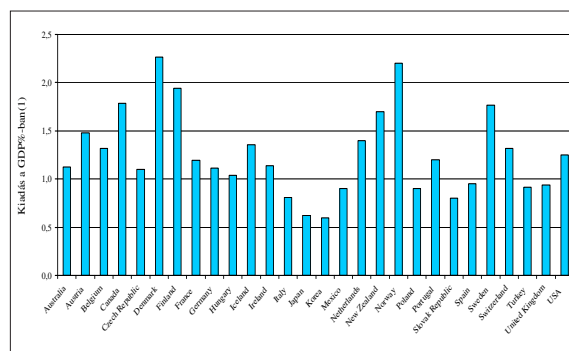
A tervek szerint 2012-ben a jelenlegi költségvetési előirányzathoz képest 12, 2013-ban és 2014-ben pedig 38–38 milliárd forinttal kevesebb lesz a költségvetési forrás, így a felsőoktatás közvetlen költségvetési támogatása az ötödével csökken. Egy ilyen mértékű csökkentés példa nélküli a rendszerváltás óta. Az elmúlt közel húsz évben ugyanis nem volt jelentős eltérés a felsőoktatásra fordított támogatási összegekben a GDP-hez viszonyított arányt tekintve, mindig 1% körül mozgott, 1995-ben valamivel alacsonyabb 0,98%, 2000-ben pedig kicsivel magasabb 1,1% volt.

Magyarország kormánya megközelítőleg az ország GDP-jének 1%-át fordítja jelenleg is a felsőoktatási kiadásokra. Ezzel az aránnyal nem állunk rosszul régiós összehasonlításban, felsőoktatásra minden visegrádi állam a GDP 1%-a körüli összeget költ. Egyedül Szlovákia esetében alacsonyabb ez a mutató, mégpedig 0,8%. Abban az esetben, ha a felsőoktatás költségvetési támogatását ténylegesen csökkenti a kormányzat nagyjából velük kerülünk egy szintre (5. ábra).

Az uniós átlag sem számottevően magasabb ennél, felsőoktatásra átlagosan a GDP 1,1%-át fordítja a 27 tagállam, amit a skandináv államok 2%-hoz közelítő

értékei nagymértékben javítanak (OECD, 2010). A magyar egyetemek finanszírozásban mégsem versenyképesek a nyugat-európaiakkal. Bár az egy hallgatóra jutó kiadás az egy főre eső GDP arányában gyakorlatilag megegyezik az európai átlaggal 35% a jövedelmi szint különbsége miatt összegben ez mégis majdnem kétszeres különbséget jelent (1. táblázat).

5. ábra: A felsőoktatás kiadásai a GDP %-ban az OECD országokban, 2007

Forrás: OECD, 2010

Figure 5: Higher education spending as % of GDP in the OECD countries, 2007

Expenditures, % of GDP(1), Source: OECD, 2010

2008-ban Magyarországon egy felsőfokú oktatási intézmény hallgatójára 7 327 USD-t költöttünk, ez az OECD értéknek (13 717) kicsit több mint a fele, az EU átlagértékének (12 958) pedig 56,5%-a. (Az EU felsőoktatási intézményei pedig még így is lemaradnak pl. az Egyesült Államok mögött, ahol az egy hallgatóra jutó költség az egy főre jutó GDP 64%-át teszi ki, szemben az uniós 37%-os átlaggal.)

Az oktatás a nemzetgazdaság ereje és a nemzetközi versenyképesség kulcsa – írja a National Goals for Education (az Egyesült Államok Oktatási Minisztériuma 1990). Miközben azonban ez a megállapítás a világ különböző országaiban szinte egyöntetűen elfogadott, a fejlett országokban az oktatási ráfordítások ma már stagnálnak, s a fejlődő országokban is csak igen csekély mértékben növekednek (Polónyi, 2002).

Napjainkban a felsőoktatási intézmények bevételeinek szerkezete azt mutatja, hogy az állami támogatás 50–60%-ot tesz ki, a fennmaradó bevételek az intézmények saját bevételei. Ez utóbbi elsősorban a költségterítéses képzések bevételeiből, megbízásos kutatásokból, szakképzési hozzájárulásokból tevődik össze. Abban az esetben, ha ezek az intézkedések megvalósulnak, egyrészt az állami finanszírozás jelentősen csökkenni fog – nagyrészt a hallgatói létszám csökkenése miatt –, másrészt az intézmények saját bevételeik töredékét tudják realizálni a költségterítéses képzés folyamatos kivezetése miatt.

Egy hallgatóra jutó kiadás az egy főre eső GDP arányában, 2008

Ország(1)	1 hallgatóra jutó kiadás összege (USD)(2)	GDP arányos kiadás (%) (3)	Ország(1)	1 hallgatóra jutó kiadás összege (USD)(2)	GDP arányos kiadás (%) (3)
Szlovákia	6 560	28	Belgium	15 020	41
Chile	6 829	47	Ausztrália	15 043	38
Lengyelország	7 063	39	Ausztria	15 043	38
Magyarország	7 327	35	Egyesült Királyság	15 310	42
Mexikó	7 504	49	Németország	15 390	41
Csehország	8 318	32	Finnország	15 402	41
Korea	9 081	34	Írország	16 284	38
Olaszország	9 553	29	Hollandia	17 245	40
Portugália	10 373	42	Dánia	17 634	45
Izland	10 429	27	Norvégia	18 942	43
Új-Zéland	10 526	36	Svédország	20 014	51
Spanyolország	13 366	40	Kanada	20 903	54
Franciaország	14 079	41	Svájc	21 648	48
Japán	14 890	44	USA	29 910	64

Forrás: OECD, 2010

Table 1: Expense rate of one student in proportion of GDP/person
Country(1), GDP/person(2), Expense rate(3), Source: OECD, 2010

IRODALOM

EUvonal (2011): Európa 2020 stratégia. <http://www.euvonal.hu>
Friedman M. (1996): Kapitalizmus és szabadság. Akadémia Kiadó. Budapest. 111–112.
Kadocska L. (2002): Trendek a felsőoktatásban I. Magyar Felsőoktatás. 7: 26–28.
McMahon, S.–Walter, W. (2002): Education and Development: Measuring the Social Benefits. Oxford University Press.
Napi Gazdaság (2011): Kevesebb pénzből akar jobb felsőoktatást a Kormány. http://hvg.hu/karrier/20110512_felsooktatasi_konvergenciaiprogram
NEFMI (2010a): Felsőoktatási Statisztikai Kiadvány 2009. Budapest.
NEFMI (2010b): Oktatási Évkönyv 2009/2010. Budapest.

Net1: <http://www.nefmi.gov.hu/miniszterium/statisztika>
OECD (2010): Education at a Glance 2010. OECD Indicators. OECD 2010.
OECD (2011): Education at a Glance 2011. OECD Indicators. OECD 2011.
Polónyi I. (2002): Az oktatás gazdaságtana. Osiris Kiadó. Budapest.
Vincze Sz.–Harsányi G. (2011): A magyar felsőoktatás és nemzetközi összehasonlítása. Pénzügyi Szemle. Megjelenés alatt.
2005. évi CXXXIX. törvény – a felsőoktatásról (2011): A felsőoktatás finanszírozásának elvei. Magyar Közlöny. 2005. 160: 9863–9864.

